

Miloš Gregorič

CIVILNA DRUŽBA KOT POLJE IDEOLOŠKEGA BOJA

Samonanašanje pojma civilne družbe

Na kateri ravni se je danes mogoče in vredno ukvarjati s teorijo civilne družbe? To poenostavljeno vprašanje je po moje potrebno zastaviti zato, da ne bi zapadli v zanko naivne razsvetljenske pozicije, ki ne računa s posledicami nekega preprostega dejstva, namreč da so sociološke in politološke elaboracije pojma civilne družbe, s tem da inavgurirajo razcep med družbo in državo v splošnem, in funkcionalno diferenciacijo ter demokratizacijo upravljalnih mehanizmov v posebnem, že same na sebi prvi akt civilne družbe. Govor o civilni družbi je notranje podvojen, „projekt civilne družbe“ takorekoč podpira samega sebe na ta način, da deluje kot svoj lastni referent. Drugače rečeno, opraviti imamo s paradoksom, ki se glasi: takoj, ko pozitivno govorim o civilni družbi, sem že znotraj civilne družbe, sem jo s samim izjavljanjem že punktualno vzpostavil.

Najmanj, kar lahko iztržimo iz tega paradoksa, je dejstvo, da je „projekt“ civilne družbe vseskozi diskurzivne narave. Dosledna aplikacija omenjenega paradoksa določa, da vsaka posamezna teorija civilne družbe, ne glede na to, kako so si te teorije med seboj različne, že govori z diskurzivnega polja, ki si ga je vzela za predmet analize. Natančneje povedano – vsaka posebej in hkrati vse skupaj prispevajo k nečemu, čemur pravimo civilna družba. Na tej hudo abstraktni ravni lahko pojem civilne družbe zaenkrat opredelimo kot protisloven učinek različnih diskurzov, izmed katerih vsak zase razvija svoj pozitivni koncept, a so kot celota netotalizabilni. S tem lahko nemara pojasnimo pojav množenja heterogenih teoretskih pristopov v postmarksistični teoriji, potrebo po t.i. ustvarjalnem eklekticismu in zlomu „monopola“ ene same paradigme v družboslovni teoriji.

Skratka – dejstvo, da je „projekt“ civilne družbe vseskozi diskurzivne narave, nas napotuje k sklepu, da je civilna družba učinek heterogenih diskurzivnih praks, ki na različne načine tematizirajo svoj predmet, a so s tem, ko proizvajajo neko vednost, neko pozitivno definicijo koncepta, hkrati že njegov sestavni del. Problem, ki se zastavlja, je zato preprosto v tem: kako misliti to paradoksalno samonanašanje? Če je koncept civilne družbe možen samo prek teoretske tematizacije, t. j. prek razvitja njegove pozitivne vsebine znotraj konceptualne mreže neke teorije, pa je v tej tematizaciji hkrati nujno spregledan. Tematizacija koncepta na izjavni ravni nujno spregleda svojo izjavljalno pozicijo. Lahko rečemo, da je „napaka“ naivne razsvetljenske pozicije prav v spregledu te podvojitve v pojmu.

To samonanašanje pomeni, da je pojem civilne družbe, preden denotira neko družbeno realnost, križišče notranjosti in zunanosti diskurza, v sebi podvojeno mesto, kjer diskurz takorekoč pade v samo realnost.¹ S tem smo seveda že določili kriterije, ki ločujejo ideološko sprevernitev od subverzivne rabe pojma civilne družbe. Diskurz civilne družbe je subverziven vse do takrat, dokler uspeva ohraniti pojem

kot prazno mesto, kot ime, ki ne reprezentira ničesar drugega kot pozitivizacijo nemožnosti redukcije družbenih fenomenov na skupni imenovalac, ki bi bil ontološko fundiran.² Teorija civilne družbe je zato v nekem temeljnem pomenu analitični diskurz, ki analizira in rapršuje ideološko prisvajanje pojmov. Analogno temu je „alternativna teoretska produkcija“, osredotočena okrog pojma civilna družba, alternativno družbeno gibanje, ki znotraj vladajočega družboslovja zastopa interes razlike.

Naj pojasnim, kaj z vsem tem mislim. Pojem civilna družba označuje razcep, oziroma vdor čiste negativnosti v sklenjen diskurz vladajoče ideologije. Označuje razcep, ki omogoča vzpostavitev novega diskurzivnega polja, osvobojenega prisile, da se artikulira v jeziku samoupravne ideologije emancipacije človeka in skupnosti od vseh vrst posredovanj, ki ga odtujujejo od njegovega takoimenovanega razrednega in človeškega bistva.

Ideološke konfrontacije glede pojma civilna družba so čisti odgovor na to travmatično negativnost. Drugače rečeno, so poskus razrešitve in odprave dejstva, da je označevalec civilne družbe strukturno predhoden, če naj se tako izrazim, v vsaki svoji pozitivni definiciji. Toda ta negativnost ni nikoli neposredno dana. Vedno se artikulira v takšni ali drugačni obliki. Pojem civilna družba uteleša zato samo to razmerje med čisto negativnostjo in nujnostjo njene simbolne reprezentacije. Kar pomeni, da nevtralen diskurz o civilni družbi ni možen. Metagovorice o civilni družbi, ki bi bila artikulirana kot neko nevtravno pozitivno vedenje, ni. Ravno obratno – pojem civilne družbe je privilegirana točka ideološkega boja, ki se v teoriji kaže kot protislovje med teoretsko prakso in njeno pozitivizacijo v nekem korpusu podatkov, skratka v neki vednosti.

V to notranje razločevanje je vpisana radikalna možnost demokratičnega in/ali represivnega potenciala civilne družbe. Relacijska definicija pojma civilna družba kot od države neodvisne sfere družbe postane prekratka, brž ko problematiziramo samo družbo. Potencialna represivnost civilne družbe je danes takorekoč empirično razvidna iz dejstva, da uradni politični žargon nikakor ni več vladajoča ideologija v Jugoslaviji, temveč zgolj mesto, kjer poteka njena simbolna reprezentacija. Vladajoča ideologija je eminentno družbena ideologija. Zato bi popolna avtonomija civilne družbe enostavno omogočila, da bi ta ideologija spregovorila v sebi lastnem jeziku.

Potemtakem smo daleč od tega, da bi bila civilna družba sinonim za demokracijo. Ravno nasprotno, njen pomen je v nekem smislu radikalno kontingenten. Če to po eni strani pomeni, da partikularni družbeni interesi niso več zavezani simbolni reprezentaciji v uradnem političnem žargonu, je po drugi strani ravno to nujen pogoj demokracije. Civilna družba ni apriori demokratična, a demokracijo omogoča, kolikor ji uspe vzpostaviti zunanjo mejo partikularizmom in razviti pravila igre njihovega demokratičnega soočanja. Odveč je pripomniti, da to zunanjo mejo in pravila igre lahko zagotovi le pravna država kot hrbtna stran civilne družbe. Brez te povsem vnanje prisile je civilna družba prepuščena sama sebi, nekontroliranemu divjanju interesov ter boju za oblast, posledica pa sta še veliko hujša represija in totalitarizem.

OPOMBE:

¹Toda ta realnost je diskurzivno strukturirana – pojem civilna družba je v pravem laclavovskem pomenu točka prešitja ali „prazni označevalec“, ki podeljuje konsistenco nekemu diskurzivnemu polju, a je sam brez pomena. Popularizacija pojma je seveda sprožila boj za njegovo hegemonijo t. j. za uverženje diskurza o civilni družbi v serijo ekvivalenc, ki ga poskušajo vključiti v nadrejeni pojem naroda ali pa reducirati na samoupravni diskurz.

²Tu se opiram na teorijo E. Laclava in C. Mouffe, kot sta jo razvila v svojem zadnjem delu *Hegemony and Socialist Strategy*, Verso London 1985. Seveda pa ni „nevtralne recepcije“ njune teorije. Na vse nedorečenosti, nihanja in dvomja je v recenziji opozoril Slavoj Žižek (*Problemi teorije fetišizma*, Analecta, Ljubljana 1985) – kar ostane v tej radikalni kritiki esencializma nedorečeno, je preprosto dejstvo, da je esencializem sam diskurzivna tvorba. Zato je njuna demontaža esencializma v nekem smislu aprioristična: demontaža esencializma v imenu vselejšne diskurzivne (odprte) narave družbe.